Over IS (l'Internationale Situationniste) en IS (Islamitische Staat)

Gisterenavond was ik in de sociëteit De Kring (Amsterdam) bij een bijeenkomst die gewijd was aan de facsimile uitgave van *The Situationist Times*. *The Situationist Times* is een tijdschrift dat uitgegeven is door Jacqueline de Jong in de periode 1962-1967. Centraal die avond stond de discussie over het al of niet het schenden van het copyright. Pikant detail in deze is dat de tijdschriften *L'Internationale* Situationniste (1958-1969) en *The Situationist Times* geen copyright kenden. Ter verduidelijking: het laatstgenoemde tijdschrift werd opgericht toen een aantal kunstenaars uit de beweging van *L'Internationale Situationniste* was gezet. Vanaf 1962 gingen de overgebleven internationale situationisten een compleet andere koers varen wat uiteindelijk zal uitmonden een politiek-filosofische kritiek op het consumptiekapitalisme, dat als een spektakel werd opgevat.

Geen copyright betekent alle rechten vrij, tekst en beeld mogen vrij gepubliceerd en gedistribueerd worden. De heruitgave kon niet de goedkeuring wegdragen van Jacqueline de Jong om talloze redenen: slecht gedrukt, foeilelijke vormgeving, verkeerde papiersoort, veel fouten etc. Nu doet zich een interessant fenomeen voor. Mag een tijdschrift dat oorspronkelijk rechten-vrij was opnieuw uitgegeven worden zonder de toestemming van de oorspronkelijke uitgever, in deze Jacqueline de Jong. Daarover ging deels het debat. Als een vorm van protest, wraak kun je ook zeggen, had Jacqueline de Jong een veertigtal exemplaren van de heruitgave ter beschikking gesteld. En deze exemplaren werden verloot onder de aanwezigen.

Achterliggende gedachte daarbij was de Potlatch. Potlatch is een begrip uit de culturele antropologie (Marcel Mauss) dat door de moderator van de avond als volgt werd omschreven: de term Potlatch is afgeleid van een ritueel dat door een bepaalde Indianenstam in Noord-Amerika werd uitgevoerd. Tijdens een groot feest probeert de ene stam de naburige stam te overtroeven door elkaar, over en weer, materiële goederen te schenken. De ene stam schenkt een bepaald goed aan de andere stam en die schenkt op zijn beurt een nog luxer goed aan de eerste stam en zo gaat het uitwisselen van goederen in de overtreffende trap door. Voor alle duidelijkheid het begrip Potlatch ligt in de materiële sfeer.

Nu wil het geval dat de voorloper van het tijdschrift *L'Internationale Situationniste* ook *Potlatch* heette. Dit tijdschrift heeft bestaan van 1954 tot 1958 totdat het tijdschrift van de situationisten werd opgericht. De drijvende kracht achter beide tijdschriften was Guy Debord, cineast en filosoof. Debord heeft echter een totaal andere interpretatie gegeven aan

het fenomeen Potlatch. Hij zag het tijdschrift als een middel om betere ideeën te ontwikkelen. Dus de Potlatch werd in de ideële sfeer getrokken. Het tijdschrift werd een platform om ideeën uit te wisselen, om vervolgens nog betere ideeën te verkrijgen. Zo staat in het eerste nummer een artikeltje: een nieuw idee in Europa. En de lezer werd opgeroepen om daarop te reageren, waarop de redactie weer kon reageren etc.

Met deze grondgedachte komen we in de buurt van het gedachtegoed van de situationistische beweging. Oorspronkelijk was Debord lid van de lettristische beweging. Kort gezegd, het lettrisme wilde alles terugbrengen tot de letter en het teken. Voor deze beweging was de essentie van de kunst de deconstructie, woorden dienen ontmanteld te worden. Alleen een arrangement van tekens was nog toelaatbaar. De aanval was vooral gericht tegen de gevestigde kunst, de taal en het woord. Een klein groepje, waaronder Debord, stapte uit die beweging en richtte toen in 1952 de internationale lettristen op. Zij herstelde het woord en pleegde een 'aanslag' op het beeld. Het beeld diende vernietigd te worden; je reinste iconoclasme zou je kunnen zeggen.

Een van de weinige foto's van Debord uit die periode laat een volstrekt verstoord beeld van hem zien (verknipt, gescheurd, er is zelfs een kogel door de foto geschoten). In de eerste film van Debord uit 1952 *Hurlements en faveur de Sade* wordt de toeschouwer getrakteerd op een zwart beeld dat 20 minuten duurt. Maar onderwijl galmen er wel zeer revolutionaire teksten uit de luidsprekers. Kortom, het woord en de ideeën staan centraal en niet het beeld.

In het latere tijdschrift *L'Internationale Situationniste* worden er wel foto's, afbeeldingen afgedrukt maar die hebben niets te maken met de tekst. Zij dienen er alleen maar toe een gevoel van vervreemding bij de lezer op te wekken. Zo maken zij al heel vroeg gebruik van strips, voornamelijk Amerikaanse strips, waarin de hoofdfiguren revolutionaire teksten, weergegeven in tekstballonnen, uitspreken.

Samenvattend: de situationisten hadden hun pijlen gericht op de beeldcultuur omdat die niet alleen een exponent was van het in de jaren vijftig sterk opkomend consumptiekapitalisme, maar ook omdat die vertroebelend werkt op het ontwikkelen van ideeën die als basis dienen van een revolutionaire kritiek op de algehele politieke en culturele situatie in de westerse wereld. Het is dan ook niet vreemd dat in 1962 de kunstenaars uit de beweging werden gezet, zij waren helemaal niet geïnteresseerd de ideeën verder uit te bouwen, zij wilden kunst maken.

Welnu, afgelopen zondag is zo'n beetje een kwart van de totale populatie van Frankrijk de straat opgegaan om hun ontzetting over de moord op 10 redactieleden van het cartoonweekblad *Charlie Hebdo* uit te spreken. De gemeenschappelijke leuze was: 'Je suis Charlie'. De achterliggende gedachte was dat de vrijheid van meningsuiting in het geding was. Dat iedereen als bijeengedreven vee achter een tiental vooraanstaande parlements- en regeringsleden aanliep, die in de praktijk de vloer aanveegt met de vrijheid van meningsuiting, de eerste beste persoon die een afwijkende mening heeft, wordt vervolgd of wat ook voorkomt zelfs in de gevangenis gegooid.

Wat nu uiterst interessant aan die manifestatie was – zij vond niet alleen Frankrijk plaats maar ook in elk dorp in de rest van wereld – dat de deelnemers ervan niet alleen verkeerde slogans riepen, dat komt vaker voor bij manifestaties, maar dat die slogans een totaal verkeerde uitdrukking waren van wat er werkelijk speelde.

En nu de feiten, het tijdschrift *Charlie Hebdo* opgericht op het wegebbend tij van mei 1968, leed al jaren een kwijnend bestaan, het is zelfs een tijd uit de lucht geweest. Het was het laatste anarchistische bolwerk in Frankrijk met nog geen 10.000 betalende leden. Op sterven na dood dus. Nu wil, oh ironie van de geschiedenis, dat miljoenen mensen over de hele wereld op het graf dansen van het (anarchistische) gedachtegoed van de absolute vrijheid van het woord en in dit geval van het beeld. De laatste overgebleven anarchisten zijn van het toneel verdwenen – ergens schijnen er nog een handvol in een reservaat te leven – maar het volk heeft op die zondag en masse het anarchisme omarmd. Wolinski, Cabu en consorten zouden graag die rol van martelaar hebben willen spelen als zij geweten hadden dat hun dood tot een massale bekering zou hebben geleid.

Maar ik vrees dat zij tevergeefs gestorven zijn. Zoals zo vaak is het ijdele hoop. Want al snel, de volgende dag, pakte hetzelfde volk (na het welgenoten zondagsuitje!) weer de draad om dagelijks zien te overleven. De leuze van de demonstratie had natuurlijk moeten luiden: wij staan pal voor een absolute vrijheid van beelduiting. Dat is waar *Charlie Hebdo* voor gevochten heeft. En dat is tegen het beeld waarop de aanval van de twee jihadisten was gericht. Ik denk trouwens niet dat deze twee fanatiekelingen ene Debord, als hij nog geleefd zou hebben, zouden hebben vermoord om zijn alleszins gecompliceerde opruiende filosofische teksten. Als zij de teksten al hadden kunnen lezen dan zouden zij die zeker niet hebben begrepen. Met andere woorden hun aanval was niet gericht op het woord – het woord in de Koran is tenslotte heilig – maar op het beeld, de afbeelding van een profeet of wat dan ook.

Zowel de twee Frans-Algerijnen die gezonden waren door Al Qaida, als de ander die het winkelende publiek van een Joodse supermarkt in gijzeling hield en die een gezant was van IS (de Islamitische Staat), behoren tot een extreme richting in de islam die het liefst vandaag nog de hele wereld zouden willen omtoveren in een 7de of 8ste eeuws-kalifaat.

Zoals bekend is de islam een van de drie abrahamitische godsdiensten (de andere twee zijn het jodendom en het christendom). Al deze godsdiensten tobben met het beeld en dat geldt in het bijzonder voor het jodendom en de islam (trouwens de laatstgenoemde godsdienst heeft meer dan 70% van hun leerstellingen geleend van het jodendom en die voor het overige aangevuld met wat lokale inzichten). Om kort te gaan, Gij zult geen beeltenis snijden van God, gij zult God of een van zijn profeten niet afbeelden, allemaal uit angst dat er een ware cultus zou ontstaan van een zekere verafgoding van beelden, door de Grieken ook wel idolen genoemd.

Het beeld moet vernietigd worden, dat is wat beide richtingen: de IS (l'Internationale Situationniste) en de IS (Islamitische Staat) (oh, ironie van de geschiedenis) gemeen hebben. Dat het beeld in beide richtingen iets geheel anders symboliseert is een andere kwestie. Of je zou God en consumptiemaatschappij op het hetzelfde niveau moeten betrekken, wat volgens sommige filosofen inderdaad mogelijk is.

Tot slot. Dat de Islam een politieke ideologie is en dat de situationisten wars waren van alle ideologieën en alleen een permanente kritiek wilden formuleren – er bestaat niet zoiets als situationisme is een beroemde uitspraak van hen – maar dat is weer een heel ander verhaal. Daaruit blijkt alleen al hoever zij uit elkaar liggen, de één gericht op de toekomst, op een andere wereld, en de ander die een weerzinwekkende ambitie heeft iedereen zo snel mogelijk te willen bombarderen richting een ver verleden.

In haast geschreven 13 januari 2015

René Sanders